

Köszeghy László A TERMÉSZETES JÓ ÍZLÉSRŐL

li ligetmuhely.com/koszeghy-laszlo-a-termeszetes-jo-izlesrol/

„Általában véve vigyázz.”

Esterházy Péter

Minden ízlés egyesít: közösséget hoz létre és szétválaszt: megkülönböztet más csoportoktól. Az ízléssel kapcsolatos alapvető kérdések: vajon individuális képesség vagy társadalmat összetartó közös érzék (*sensus communis*)? Mi a jó ízlés és rossz ízlés – van-e mérce? Mi az ízlés forrása, s mi elsajátításának módja? Kiművelésének mi a tétje, melyek a velejáró előnyök? Mindez visszavezet a 17–18. századhoz, amikor az ízlés a kor leghíresebb filozófusainak meghatározó témája volt. Egy szempont azonban csak jóval később, a 20. században lett központi jelentőségű az ízlés elméletében: milyen anyagi-társadalmi feltételek teszik lehetővé, hogy valaki időt és energiát fektessen egy adott csoport által jó ízlésként elfogadott tudás és normarendszer elsajátításába? E kérdés felől vizsgálom négy filozófus, Baltasar Gracián (1601–1658), François de La Rochefoucauld (1613–1680), Lord Shaftesbury (1671–1713) és David Hume (1711–1776) műveit. Hogyan jelenik meg ízlélméletükben a társadalmi megkülönböztetés, s miként függ össze ezzel a tanult ízlés természetesként bemutatásának igénye?

közösségszervezési modell

E Kantot megelőző modern ízlésfilozófiák történeti áttekintése során kiviláglik: az egyes elméletek egyedi megoldásokat kínálnak a természetesség problémájára, ezek kritikai olvasata hozzátesz az ízlés fogalmában rejlő feszültségek összetettségéhez, és segít megérteni az ízlés mint közösségszervezési modell mindmáig aktuális dinamikáját. Az ízlésközösségek politikai potenciálja abban rejlik, hogy – a kortárs filozófussal, Jacques Rancière-rel szólva – megváltoztatják „az érzékelhető felosztás”-t: „mi látható és hallható, illetve hogy mi mondható, gondolható, készíthető, tehető. Szigorúan nézve, a 'felosztás' így egyaránt utal belefoglalásra és kirekesztésre.”[1]

Az ízlés egyszerre a választás képessége, életstílus és magatartási modell. Radnóti Sándor megfogalmazásában: „Nem alaptalanul nevezik a 18. századot az ízlés századának. A fogalom akkoriban teremti meg a maga mozgásterét, érvényességi körét, amely ugyanakkor állandóan változik. Kiterjed és összeszűkül, morális, politikai vagy művészeti vonatkozásai kerülnek előtérbe”. [2] Emellett – egyes szerzőknél – metafizikai, teológiai jelentősége is volt: a neoplatonista Lord Shaftesbury szerint például kizárólag csiszolt ízléssel lehet megtapasztalni a világban rejlő isteni rendet és harmóniát.

A 19. században az ízlés fokozatosan eltűnik a filozófiai nyelvből. A fordulatot jól illusztrálja Hegel markáns megfogalmazása: „Ma már kevesebb szó esik az ízlésről, mert az ízlés nem tud a dolog mélyére hatolni, s lévén a közvetlen felfogás és megítélés érzéke, nem képes a dolog végére járni. [...] Ahol a géniusz lép elő, ott az ízlés háttérbe szorul. Így az ízlés művelésének szándéka mára már kiment a divatból, s felváltotta a [...] műértés foka; az ízlés emberét felváltotta a műértő.”[3] Radnóti szerint az ízlésfilozófiák ideje leáldozott, mert nemcsak az ízlések sokféleségét regisztráljuk, hanem valódi ízléspluralizmusról beszélhetünk: nincs többé egy jó ízlés, ezért a gondolkodás színterén a 20. században a probléma szociológiai természetű.[4]

*

Az ízlés történetének két értelmezését vizsgálom. Az egyik, a Hans-Georg Gadamer-i, az ízlést a társadalmi származástól független térként határozza meg, s egyenjogúsító lehetőségeire helyezi a hangsúlyt. Fő művében, az *Igazság és módszer*ben külön fejezetet szentel az ízlésnek mint a Kantot megelőző humanista tradíció egyik kulcsfogalmának.[5] A történet kezdetén egy spanyol jezsuita szerző, Baltasar Gracián áll. Választását így indokolja:

„[Graciánt] az európai képzésidealok történetében az tünteti ki, hogy független a rendi hovatartozás előzetes adottságától.”[6] Gadamer tehát a személyes – közösségépítő – ízlés fontosságát a születési előjogok, az öröklött nemesi címek erejének meggyengülésével, a társadalmi mobilitás lehetőségessé válásának eszméjével magyarázza. A jó ízlés az „új társadalom” ígérete. „Valamely *kultúrtársadalom* ideáljáról van szó.”[7]

„Az arisztokratikus világnézettel szembeállított fogalomnak mindig volt egy demokratikus – az emberi egyenlőségre utaló –, illetve egy meritokratikus – a személyes kiválóság kivételességét hangsúlyozó – oldala, de a felvilágosodás korában az esztétikai politika az előbbiben, az egyenlőség lehetőségének kimutatásában volt érdekelt” – írja Radnóti.[8] Kérdés, a kiművelt ízlés valóban mindenki számára elérhető-e.

A másik értelmezés kiindulópontjának Pierre Bourdieu híres könyvét, a *La Distinction*-t tekintem. A mű alcíme sokat elárul: *Az ízlésítélet társadalomkritikája*. Bourdieu kifejti, hogy az ízlés elsősorban társadalmi osztályok közötti megkülönböztetések és egyenlőtlenségek újratermelésének eszköze, és a felhalmozott „kulturális tőke” határozza meg. Minden ízlésítélet egyben negatív választás: magában foglalja azt is, amivel szembehelyezkedik. Ebből a szociológiai perspektívából válik láthatóvá a 17–18. századi ízléelméletek másik oldala.

Bourdieu „társadalmi alkímia”-fogalmából indulok ki, amely szerint „valamely tőkeformának szimbolikus tőkévé”, vagyis „a birtokos *természetéből* táplálkozó legitim birtoklássá” alakítása a tekintély, a fensőbbség legitimitását hivatott igazolni (kiemelés tőlem – K. L.). A cél, hogy ne csak mennyiségi különbség – eltérő összeg a bankszámlán – legyen felsőbb és alsóbb rétegek között, hanem megteremtődjen a minőségi distinkció: „jól látható (bár nem hivalkodó) idő-, pénz- és energiabefektetés, ami a rétegződés elismerésének biztosításához szükséges”.[9]

Bourdieu fő bűnösnek Kantot nevezi meg, mert azzal, hogy a „tisztá” ízlésítéletet az autonóm esztétika területére korlátozta – elválasztotta a kellemestől, a moralitástól és a megismeréstől, vagyis a mindennapi érzékeléstől, a közönséges szükségletektől –, kizárta az ízlés birodalmából azokat, akiknek nem volt lehetőségük megtanulni az esztétikai attitűd konvencióját. Bourdieu szerint a kanti autonóm ízlésítélet nem ahistorikus norma, nem az ízlés természetes működése, mégis a „legitim”-nek tekintett viszonyulás a művészethez. A funkciót és a tartalmat a formának alárendelő tekintet történetileg kialakult diszpozíció. Meg kell tanulni. S még az oktatási intézményekben – amelyek, a bourdieu-i elgondolás alapján, a felvilágosodás elképzelésével szemben, az egyenlőtlenségek újratermelésének eszközei – szerzett tudásnál is magasabbra értékelt az otthonról hozott. Bourdieu úgy látja, a mások számára már-már behozhatatlan bensőséges viszony a kultúrával, amely a *részvételtől*, a primer tapasztalatból ered, s „láthatatlanul” adódik át a következő generációnak, egyrészt visszavezet a kanti következtetéshez: „szép az, ami fogalom nélkül általánosan tetszik”,[10] másrészt a legfőbb táptalaja a jó ízlést a természet adományának tartó elgondolásnak. Ezt nevezi „a karizma ideológiájá”-nak. Bár a társadalmi struktúrák Bourdieu könyvének megjelenése óta sokat változtak, az alapvető tézist, hogy az internalizált külső minták alapján kialakult ízlések habitusokat hoznak létre, s az életstílusok közötti verseny alkotja az osztályharc szimbolikus terét, ma is érvényesnek tartom.

Kelenföldi Hőerőmű; 1957. Adományozó: Szánthó Zoltán.

Az ízlés fogalmában mindkét pólus – a társadalmi mobilitást lehetővé tevő és a represszív – jelen van, s bár az utóbbira koncentrálok, a probléma bonyolultabb, semhogy az ízlésfilozófiákat ki lehetne hajítani mint az elnyomás legitimálásának eszközeit. Az ízlés identitást alakító, ezáltal közösséget létrehozó hatása a társaság, illetve a társiasság egy máig létező modellje. Annak vizsgálata, kit és milyen elméleti alapon lehet kizárni az ízlés birodalmából, pedig különösen aktuális téma.

*

Gadamer a graciáni ízlést kifejezetten modern jelenségként értelmezi: a származás helyett a személyes teljesítmény, a műveltség számít, s elméletileg nincs kizárva, hogy *bárki* csiszolhatja ízlését; az autoritással szemben megnő az egyéni ítélet szabadsága.[11]

Anthony J. Cascardi szerint Gadamer, kimondatlanul, a schilleri *Level*ekből kirajzolódó esztétikai állam, a „Testvér léssen minden ember” előképeként értelmezi Graciánt – hibásan. Valóban különös, miért éppen Gracián elméletében ismeri fel Gadamer a „kultúrtársadalom ideálját”-t: a spanyol szerző, bár tisztán látja a származásra épülő arisztokrácia gyengülését, úgy írja le az ízlést mint „fegyverzet”-et, amellyel karriert építhetünk, beküzdhetjük magunkat a „hatalmasok” körébe, így magunk alá gyűrhetjük a „közönséges”-eket, az „ostobá”-kat. Cascardi, erősen Bourdieu-re támaszkodva, úgy gondolja, a graciáni ízlés szerepe, a rendi kötelekhez hasonlóan, a társadalmi distinkció fenntartása olyan korban, amelyben megrendül a veleszületett értékekbe, a társadalmi rend természetességébe, isteni eredetébe vetett hit (gondoljunk akár Hobbes-ra vagy Locke-ra).

Gracián *Az életbölcesség kézikönyve* (1647) című, már saját korában is rendkívül híres, rövid időn belül szinte

minden nyugat-európai nyelvre (a 18. században magyarra is) lefordított műve háromszáz rövid, elmés maximából áll. A bölcsességek mind azokat a finom eszközöket elemzik, amelyekkel társaságban – és a társadalomban – hatalmi pozíciót és tekintélyt nyerhetünk. Az okos udvaronc legfontosabb fegyvere: ízlése. (Gracián korábbi művében, *A Hősben* is kulcsfogalom az ízlés, bár itt kevésbé a társaságban jól helyezkedő bölcsét, inkább az ideális vezetőt ábrázolja, akinek példaképei letűnt korok nagy hadvezérei.[12])

Gracián szerint a jó ízlés, a „választani tudás” a legfontosabb az életben (51). [13] Az ízlés tehát gyakorlati tudás (az arisztotelészi *phronészisz*hez hasonlóan): „Az élni tudás manapság az igazi tudás.” (232) Csak e képességgel felvértezve lehetséges bekerülni a legfelsőbb körökbe. Bár Gracián elismeri: vannak, akik eleve rátermettebbek, mint mások, s „velük született nemességüknél fogva oroszlánok” (42), a jó ízlést el kell sajátítani – ehhez sok idő és munka szükségeltetik. „[...] A] kultúra nélküli képesség csak fél képesség. Mesterséges továbbképzés nélkül mindenki bárdolatlanul hat [...]” (12) Kezdetben mind nyersegek vagyunk, de az okosok felépítik saját magukat, s kifinomulttá válnak. „Az ember barbárnak születik; a műveltség szabadítja meg állati mivoltából.” (87) Illetve: „Senki sem születik készen; az ember napról napra tökéletesedik [...]. Az ilyen ember ízlése emelkedettségéről [...] ismerhető fel.” (6)

természetesnek kell beállítania

A bölcs megtanulja az elrejtés, a *dissimulatio* művészetét. Nemcsak hibáit kell elrejtene, műveltségének mesterségességét is. „A dolgok értékét nem az adja meg, amik, hanem aminek látszanak” (130) – szögezi le Gracián. Nehezen megszerzett ízlését természetesnek kell beállítania, ezzel legitimálva pozícióját: „[...] a természetes mindig kedvesebb a mesterkélnél. Minél jobban csinálunk valamit, annál kevésbé szabad látszania a szándékosságnak, hogy *úgy tűnjék, mintha* természetünkből fakadna a teljesítmény.” (123; kiemelés tőlem – K. L.)

Gracián tehát tisztában van az ízlés társadalmi-politikai működés módjával, finom, de annál nehezebben megszüntethető megkülönböztetéseket létrehozó funkciójával; a természetesség látszatát megteremtő művészet esztétikai jelentőségére hívja fel a figyelmet. (Ovidius *Pygmalion*jában: „művészet fedi el, hogy csak művészet”. [14]) A gadameri „kultúrtársadalom” ára: aki nem szerzett műveltséget, nem tanulta meg az előkelő társaságok gyakorlati szabályait, „állat”, „barbár”, „ostoba”, „csőcselék”. [15]

*

François de La Rochefoucauld francia herceg izgalmas és fordulatos élete során nagy gonddal csiszolta, tökéletesítette saját életbölcsesség-gyűjteményét, a *Maximákat*. Számos maximában előfordul az ízlés, illetve a *Réflexions diverses* ('Elegyes megjegyzések') egyik rövid értekezése *Az ízlésekről* címet viseli. Kisbali László szerint Gracián miatt említik ritkán a francia filozófust az ízléstörténetekben: „[...] nem illik bele abba a bevett sémába, amely az ízlésfogalom történetének elmesélését szabályozza. [...] La Rochefoucauld szövege időben jóval megelőzi Gracián francia recepcióját, az ízlésfogalom történetét pedig 'természetesen' a spanyol szerzővel kezdik [...]. Ezért aztán ha egy-egy részlettanulmány mégis szóba hozza La Rochefoucauld ízlést taglaló szövegét, akkor erős hajlandóságot tapasztalunk valamiféle titkos, nehezen dokumentálható vagy áttételes Gracián-hatás kimutatására.” [16]

Adományozó: Wein Sarolta.

La Rochefoucauld-nál az ízlés szorosan kapcsolódik az önszeretethez, a hiúsághoz, az önzéshez – filozófiájának alapfogalmaihoz. A megítélt tárgy vagy személy szeretete: valójában elégedettség saját ízlésünkkel. „Szeretni csak önmagunkból kiindulva tudunk, és ha barátainkat jobban szeretjük önmagunknál, még mindig csak a magunk ízlését és hajlamát követjük [...]” (81) A kulcsmondat: „*Hiúságunknak jobban fáj, ha ízlésünket vonják kétségbe, mint ha a véleményünket ítélik meg.*” (13)[17] Lényegében akkor is hatalomszerzésről van szó, ha saját hiúságunk a fő motiváció az ízlés pallérozására: aki kínos helyzetbe kerül, elveszti tekintélyét.

Nem elegendő, ha valaki értelmes, csiszolt ítélőerő szükségeltetik: „A jó ízlés inkább az ítélőerő, mintsem az értelem adománya.” (258) A gyakorlat nyújtotta „fesztelenség” és „könnyedség” elengedhetetlen mind Graciánál („A tehetség élete, a beszéd lélegzete, a cselekvés lelke, a kiválóságok kiválósága” [127]), mind elődjénél, *Az udvari ember* szerzőjénél, Castiglionénál („mintha minden fáradozás nélkül, önkéntelenül vinnénk véghez azokat”[18]). Hiánya megalázó. Bourdieu rendszeresen visszatérő témája a bennfentesek magabiztossága a kulturális térben, szemben a kívülállók zavarodottságával.

„Az olyan ember zavarodottsága, aki nem érzi jól magát a saját testében, nem mozog otthonosan a nyelv használatában. Olyané, aki ahelyett, hogy 'eggyé válna saját testével és nyelvével', kívülről szemléli önmagát, a mások szemével, saját magát felügyelve, javítgatva, és aki éppen azzal ad alkalmat az elsajátításra, hogy reménytelen próbálkozásaival a másokért való elidegenedett testét igyekszik újra a magáévá tenni, és hiperkorrekciójával és ügyetlenségével elárulja magát. [...] Ezzel szemben a fesztelenség, a többiek objektíváló tekintete iránti közömbösség, [...] képes] saját teste észlelési elveinek meghatározására.”[19]

Önérdék és önszeretet

La Rochefoucauld ízlésfogalma tükrözi a világfogalmában is jelen lévő kontingenciát: „A világot a véletlen s az emberek jó vagy rossz kedve igazgatja.” (435)[20] Az ízlés „változékony” és „szeszélyes”[21], „változása éppolyan gyakori, mint amilyen ritka a hajlamok változása.” (252). Lehetséges, hogy a helyes ítéletet az önérdék és az önszeretet torzíttja el: „Ha rólunk van szó, akkor ízlésünk többé nincs birtokában az oly szükséges helyességnek, megzavarja elfogultságunk [...]. Senki nem tekint ugyanúgy azokra a dolgokra, amelyek érintik és azokra, amelyek nem; ízlésünket ilyenkor önszeretetünk és vérmérsékletünk vezérli [...]”[22] Kevesen képesek csupán saját magukra támaszkodva ítéletet hozni: „általánosan szólva azonban kevés embernek van *biztos* és a többiekétől független ízlése”. [23] A többség: „*bizonytalan*, s ezért a véletlen döntésén múlik az ízlésük, amelyet így könnyedén megváltoztatnak, s attól függően éreznek gyönyört vagy unalmat, hogy mit mondanak barátaik. [...] Mások példáját és a szokást követik, és szinte minden ízlésüket onnan kölcsönzik.” (Kiemelések tőlem – K. L.) Ismét: a kevesek biztossága *versus* a tömeg bizonytalansága.

*

Shaftesbury harmadik grófja saját filozófiáját a korban divatos gondolkodókkal (elsősorban Hobbes-szal, Descartes-tal és Locke-kal) szemben fogalmazza meg. Elveti a hobbes-i társadalmi szerződés gondolatát, a locke-i ismeretelmélet pedig szerinte etikai relativizmushoz vezet: „S még legünnepeltebb modern filozófusaink között is akadtak, akik nyíltan hirdették, hogy az erénynek és a bűnnek végső soron nincs más törvénye vagy mércéje, mint a pusztas szokás vagy a divat.”[24] Emellett elutasítja az élettől eltávolodott, „kollégiumokba és szerzetesi cellákba rekesztett” bölcseletet.[25] Tudatosan nem rendszerszerű filozófiát művel: „Az őrültté válás legzseniálisabb útja egy rendszeren át vezet.”[26]

Absztrakt spekuláció helyett, Shaftesbury szerint, a filozófia célja a nevelés: „Filozofálni, a szó igaz jelentésében nem más, mint egy fokkal magasabbra emelni a jólneveltséget.”[27] Az antik gondolkodók felé fordul; számára, Szécsényi Endre megfogalmazásában, „[f]ilozófia az, amit Szókratész, Xenophón, Cicero, Epiktétosz, Marcus Aurelius vagy – e nagy elődök nyomán – számos későbbi humanista művel”.[28] Értelmezésében az ízlésről folyó diskurzusba is azért lép be, hogy új jelentéssel ruházza fel a fogalmat, hogy megmutassa: amit ő ízlésnek nevez, teljesen ellentétes azzal, amit akár Gracián, akár La Rochefoucauld gondol a kérdéstről.

Az ízlés Shaftesbury filozófiájának központi eleme. „Aki arra törekszik, hogy ugyanolyan bölcs és jó, mint amilyen megnyerő és udvarias ember váljon belőle, ennek az ízlésnek vagy érzéknek a tanulmányozását mindig és mindenkor legfontosabb foglalatosságának és alapvető érdekének fogja tartani.”[29] Ezzel a *belső érzékkel* lephetjük fel a világban rejlő harmóniát és rendet, a Szépet, Jót és Igazat. Shaftesburynél „evidens”, hogy az ízlésítélet alapja „szükségszerűen a dolgok természetében rejlik”.[30] A szépség tapasztalata, amely csak jó ízléssel lehetséges, a szemléltetőben mint mikrokozmoszban megteremti a makrokozmosz harmóniáját, s így a jó élet lehetőségét.

A csiszolt ízlésű úriembert nem önérdéke vezérli; nem azt lesi, hogyan kerülhetne be a hatalmasok körébe (Gracián), és ízlésítéletei nem hiúságát elégítik ki (La Rochefoucauld).[31] Ehelyett Shaftesbury elhatárolja „az én legszűkebb önös célját” és az érdeknélküliséget, pontosabban a „helyes önzést”. Mindenki jó életre törekszik; kérdés, „ki szereti és szolgálja önmagát a legjobban és leghelyesebben.”[32] A helyes önzés: az önös és társas indulatok egyensúlya – Shaftesburynél az egyén és a társadalom, a rész és az egész érdeke végső soron egybeesik. Az ember eleve társas lény, a hajlandóság a társulásra veleszületett tulajdonsága, ezért lehetetlen leválasztani az egyént a társadalom egészéről.

A nevelő program célközönsége kérdéses. John Barell szerint a polgári humanizmus kibontakozó diskurzusában Shaftesbury a műveletlen közembert (*the vulgar*), illetve a nőket egyaránt eleve kizárja az ízlés köztársaságából. [33] Gárdos Bálint írja: „Shaftesbury programja [...] társadalomtörténetileg tekintve [...] nyilvánvalóan a legfelsőbb rétegekre épül és irányul.”[34] David Marshall álláspontja ellentétes: értelmezésében Shaftesbury célja – Addisonhoz és a kávéházi kultúrát fellendítő folyóiratai, a *Tatler* és a *Spectator* mögött húzódó elképzeléséhez hasonlóan – a közízlés csiszolása.[35] Shaftesbury megfogalmazásában: „Nagy balszerencsének kellene gondolnom, ha olvasóim

azok közül kerülnének ki, akiket – egyfajta kappadókiai szellemben – könnyen meg lehetne ijeszteni azzal, hogy megadjuk nekik saját szabadságukat és saját maguk bírójává tesszük őket”, ezért célja: „felébreszteni az olvasóimban az igaz kritika mesteri szellemét”. [36] Annyi bizonyos, hogy a jó ízlés kialakításához idő és fáradságos munka szükségeltetik. („Mily soká tart, míg igaz ízlést nyerünk!” [37] Illetve: „Legitim és helyes ízlés nem születhet, nem hozható létre, nem foganhat és nem is alakítható ki a kritika előzetes munkái és fáradalmai nélkül.” [38])

A megfelelő nevelés elengedhetetlen, mert bár természetes állapotban az elménk harmonikus: „önös” és „társias” indulataink egyensúlyban vannak, s helyesen működik a velünk született „igaz és hamis iránti természetes és helyes érzék”, például a rossz szokás könnyen eltorzíja a helyes hajlamot. A nevelés során a jó ízlés az ember természetévé válik, a jellem megszilárdul: ugyanaz marad „ma, mint tegnap és holnap, mint ma” [39] – ezért nem kell fontolgatnia cselekedetei és választásai előtt, nem kell színlelnie. „Az igazán jól nevelt ember – bármi legyen is ezen felül – képtelen durva vagy embertelen tettet elkövetni. Az épp adott helyzetben soha nem fontolgot, s nem mérlegeli tettét az önérdek és az előny okoskodó szabályai szerint. Természete szerint cselekszik, bizonyos értelemben szükségszerűen és megfontolás nélkül; s ha nem így tenne, soha nem lenne képes megfelelni saját jellemének...” [40]

A természetesség tehát kemény munkával elért műveltség. Paradox helyzet: Shaftesbury a csiszolt ízlést természetesnek, vagyis a természettel összhangban lévőnek tartja. „Ha a természetes jó ízlés nem eleve tökéletesen kialakult formában van meg bennünk, nem nekünk magunknak kell-e alakítani, hogy természetessé váljunk?” [41] Míg Gracián kimondja: művészet fedi el a műviséget, Shaftesbury ízléelméletében a természetesség, a természetté vált művészet egészen más elgondolás alapján kulcsfontosságú: az ízlésítéleteknek univerzális emberi alapot feltételez, és azt normaként állítja fel. Rejtsd el mesterkéltiséged – szólnak az udvari elméletek; kövesd és tanuld meg természeted – így Shaftesbury harmadik grófja.

*

David Hume *A jó ízlésről* szóló híres művét azzal kezdi, hogy regisztrálja az ízlések sokféleségét. Az esszé célja megmutatni: a „roppant változatosság” ellenére az ízlésnek van mércéje, amely természetes és univerzális, mégpedig a kifinomult ízlésű *kritikusok közös ítélete*. Shaftesburyval ellentétben Hume szerint „nincs olyan érzet, mely azt mutatná, ami a tárgyban tényleg megvan. [...] A szépség nem magunknak a dolgoknak a tulajdonsága, hanem pusztán az azokat szemlélő elmében keletkezik [...]” [42] Ugyanakkor a művészetnek vannak szabályai, alapelvei, amelyek a tapasztalaton és az „emberi természet közönséges érzéseinek” megfigyelésén alapulnak: „mi az, ami minden népnél és korban egyetemesen tetszést arat.” [43] Ezt nevezi az idő próbájának, amelyet csak azok a művek állnak ki, amelyek „túléltek a divat és a változó ízlés szeszélyeit, és átvészelték a tudatlanság és az irigység okozta károkat”. [44]

Adományozó: Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény.

Richard Shusterman *Az ízlés botrányáról* írott tanulmányában azt vizsgálja, hogyan jelenik meg a privilegizált társadalmi helyzet természetként Hume-nál és Kantnál.[45] Shusterman elemzése rámutat az ízlésfogalomban eleve ott rejlő feszültség állandó jelenlétére az esszében: arra, miként egyensúlyoz Hume a teljes szabadság és a normatív autoritás között. Az ízlés mércéjének kérdésében a végső szót végül egy meritokratikus alapon választott testület mondja ki: a jó kritikusok. „Az ízlések természetes egyenjogúságának elvét ilyenkor teljesen elfelejtjük.”[46] A finom ízlésű ember nagyon ritka, de könnyen felismerhető. Elvárás vele szemben a megítélt tárgy minden alkotóelemének érzékelése, a finom képzelőerő, a gyakorlat („gyakran lát, vizsgál és értékeli” az idő próbáját kiállt műalkotásokat), az egyes alkotások összehasonlításának képessége, az előítéletmentesség (amely valójában: más előítéletek elfogadása, „olyan nézőpontból vizsgálja a művet, amelyet az megkövetelne”) és a helyes belátás.[47]

Az ízlés általános elvei Hume-nál „egységesen megtalálhatók az emberi természetben”. [48] Analógiát vél felfedezni a „érzéki” és a „szellemi” dolgokkal kapcsolatos ízlés között, úgy látja, *egészséges* állapotban „az egyes emberek véleményei teljesen vagy jelentős mértékben egységesek”, [49] jóllehet a „legkisebb rendellenesség” is zavart okozhat. A helyes ítéletet eltorzító kondíció lehet valamilyen szervi fogyatékoság vagy láz. Hiányozhat valakiből a jó kritikus valamelyik ismérve.

idő- és energiabefektetést igényel

Például a gyakorlat, „a szépség valamilyen nemének rendszeres tanulmányozása”, amely idő- és energiabefektetést igényel. Bár az ízlés alapelvei „egyetemesek”, és „csaknem azonosak mindenkinél”, „saját erejükre hagyatkozva sokaknak csak halovány és bizonytalan fogalmaik vannak a szépségről”. [50] (Bourdieu egy felmérés során az esztéticizmus és a társadalmi helyzet összefüggését vizsgálta: fényképeket mutatott különböző iskolai végzettségű

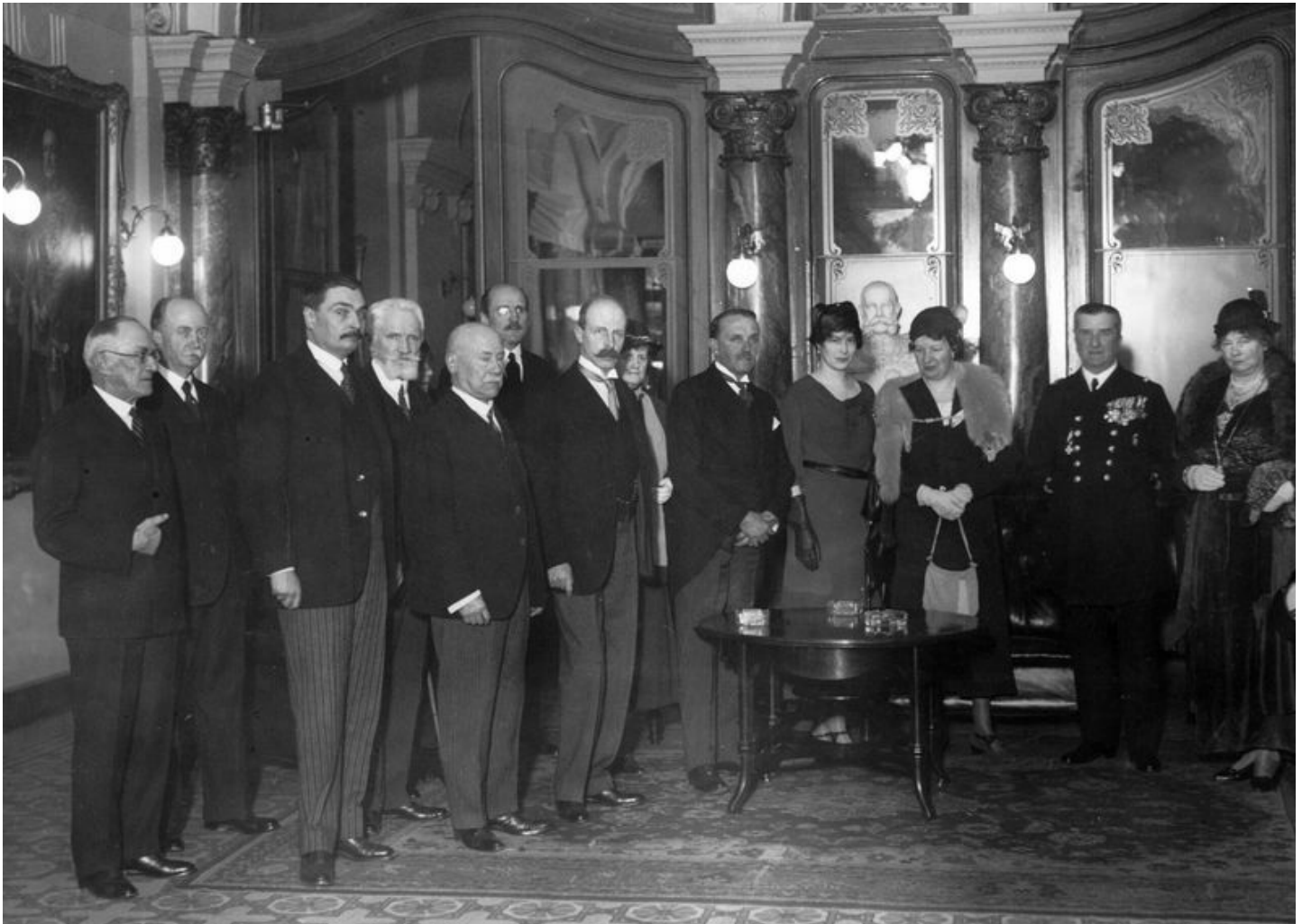
embereknek. Míg a fizikai munkások „bizonytalanok voltak”, „összezavarodtak”, és „beismerték a vereséget” egy absztrakt kép – a lacq-i gázgyár fényeiről készült éjszakai fotó – előtt, a legmagasabb végzettségűek „esztétikailag” dicsérték a fényképet: például a „kontrasztok”-ért.[51]

Hume szerint az ítélet helytelensége, a gyakorlatlanság következményeképpen, származhat a tárgyi tudás, az összehasonlítás, a kontextusba helyezés képességének hiányából is. „Akinek még soha nem volt lehetősége a szépség egyes formáinak az összehasonlítására, az valójában teljesen alkalmatlan arra, hogy bármilyen elébe kerülő tárgyról ítéletet mondjon.”[52] (Bourdieu felmérésében egy másik fénykép egy idős nő kezét mutatta. Míg a kevés kulturális tőkével rendelkezők elszörnyedtek a deformált kezek láttán, s a *meggyötört nőt magát, a személyt* sajnálták; a magasabb osztályúak a fárasztó munka szimbólumát látták a képben, s számtalan irodalmi, filmművészeti és színházi alkotásra asszociáltak.[53]) Hume példája a „paraszt” vagy az „indián”, [54] akinek még a legegyszerűbb festmény is tetszik, amely „pontosan utánozza a természetet” – ez a „silány szépség” a művelt embernek „szinte fáj”. [55] (Egy másik kérdőívében Bourdieu különböző végzettségű alanyoktól kérdezte meg, szerintük milyen témáról lehetne jó fotót készíteni. A naplementés tájkép a munkásosztály 88%-a szerint „szép” képalapanyag, míg a felsőosztály felsőfokú végzettségű tagjainak csupán 52,5%-a gondolja hasonlóan. 1,5%-uk kifejezetten csúnyának tartotta.) [56]

Hume a felsorolt feltételeknek meg nem felelő ízlést „a természetestől való eltérés”-ként értelmezi. Az idő próbáját kiállt klasszikusok tehát úgy keletkeznek, hogy az előítéletek és a vetélkedés „végül megadják magukat a *természet* és a helyes érzetek erejének”. [57] (Kielemés tőlem – K. L.) S ezzel az esszé elején feltett kérdést: ha ilyen sokfélék az ízlések, ki a barbár? – a szöveg végére megválaszolja: mivel „nem mindenkinek egyenlően értékes az ízlése”, az, aki nem tartozik a „kevés” jó kritikus körébe: az „átlagközönség”. [58]

*

Gadamer az ízlés „leszűkítéséről” beszél: az eredetileg morális-politikai fogalom használata a kanti harmadik kritikához vezető út folyamán korlátozódik az esztétika területére. [59] Ezzel együtt az ízlés mindvégig megőrzi közösséget kialakító társadalmi funkcióját, [60] csak hogy a filozófusok a képesség megszerzésének társadalmi feltételeit „a szőnyeg alá söprik” (Shusterman). Vagy a fesztelenség művészetét javasolják az ízlés tanultságának elfedéséhez, vagy feltételezik az ízlés természetes és univerzális emberi alapját. A természetesség – La Rochefoucauld-t leszámítva – végig kulcsfontosságú marad a tárgyalt szerzőknél.

Váci utca 38. Országos Tiszti Kaszinó. Adományozó: Cholnoky Tamás.

Ted Cohen az ízlésről írott szócikkében kérdezi: mit nyerek, ha törekszem a jó ízlésre? Miért akarom, hogy jobb legyen az ízlésem, miért ne fordítsam másra azt a sok energiát?[61] Mint láttuk, Gracián válasza a karrier, La Rochefoucauld-é az emberi hiúság, Shaftesburyé a helyes önzés: a csakis a jó ízléssel érhető el harmonikus és boldog élet, amely a társadalom számára is hasznos, Hume-é, a társadalmat összetartó erőn túl, a helyes megítélésből fakadó öröm: „a szellem és a szépség iránti finom érzék [...] mindig kívánatos, mert a legfinomabb és a legártatlanabb élvezeteknek, melyekben természeténél fogva az ember részesülhet.”[62] Hozzáteszi: „Ebben a kérdésben mindenki egyetért.”[63]

Gracián – aki, úgy gondolom, lényegében ugyanarra az eredményre jut, mint Bourdieu – nyíltan kijelenti: az ízlés elválaszthatatlan a társadalmi különbségek termelésétől és a hatalomszerzéstől. Valamint hangsúlyozza történetiségét: mindig kontextusfüggő, a divattal változik: „Még a tudás is a divatnak hódol [...]. Az észjárás és az ízlés az idővel változik; nem szabad régimódián gondolkoznunk, és ízlésünk legyen modern. Minden téren a többség [a magas körök többségének] ízlése az irányadó.” (120) La Rochefoucauld az ízlés „változatosságát” és „szeszélyességét” az emberek hiúságával magyarázza. Ezzel szemben Shaftesbury és Hume (és, érdekes módon, Gadamer is) a valódi ízlést elhatárolja a divattól: „Vizsgáljuk azt, mi felel meg érdeknek, politikának, divatnak, szokásnak; ám tökéletesen idegennek és különösnek tűnik azt kutatni, mi az, ami a természetnek megfelel”[64] – így Shaftesbury; Hume szerint azok a nagy művek „melyek túléltek a divat és a változó ízlés szeszélyeit”. [65] Shusterman értelmezésében ez a vezető réteg ízlésének ahistorikus standarddá alakítása.[66]

Érdekes megfigyelni, milyen viszonyulást tartanak adekvátnak az egyes szerzők az átlagember ízléséhez. Gracián:

„Semmi se légy közönséges. Ízlésben: oh, milyen bölcs volt az, akit bántott, hogy beszéde ínyére van a sokaságnak! A köznép tapsa nem elégíti ki az okost. Felfogásban sem: ne örülj a csőcselék csodálatának, mert nem megy túl a szájtátáson. Az általános ostobaság ámul, míg az egyéni okosság rájön a csalásra.” (28) Shaftesbury nem tartja jó megoldásnak mások megvetését: „A közönségnek soha, semmilyen körülmények között nem szabad a szemébe nevetni, vagy balgaságait úgy korholni, hogy megvetést érezzenek ki a helytelenítésből. Ami ellentétes a jólneveltséggel, az ebben a tekintetben a szabadsággal is ellenkezik. Csak a szolgálai elveket valló emberek tetszelegnek abban, hogy lenéznek a sokaságot, és fensőbbesnek mutatják magukat a tanulatlanokkal szemben. Az emberiség igaz barátai tiszteletben tartják és megbecsülik az emberek különböző gyülekezeteit és társulásait.”[67] Hume szerint pedig „türelemmel kell lenniük mások iránt, akiknek esetleg más a véleményük.”[68]

egészséges állapotban

Az udvari elméletekben – Castiglionénál és Graciánál – a szimulált, tehát művi *természetesség esztétikai értékére* kerül a hangsúly. A polgári diskurzusban a csiszolt ízlés valódi természetességéről értekeznek. A neoplatonista Shaftesbury-nél a Természetben rejlik a mérce, s így *a norma maga a természetesség* követelménye, s ezt a harmóniát és rendet, ha felismertük – a hajlam, a belső érzék mindenkiben megvan –, kemény munkával kell elérnünk, hiszen „[k]i ne igyekezne [...] *kényszeríteni* a természetet...?”[69] (Kiemelés tőlem – K. L.) Hume, aki szerint a szépség nem a dolgokban rejlik, hanem a szemlélő elmében keletkezik, megfigyelés útján jut a következtetésre, „hogy az ízlés minden változékonysága és szeszélye [vö. La Rochefoucauld] ellenére a tetszésnek és a nemtetszésnek vannak bizonyos általános elvei...”[70] A jó kritikusok véleménye torzító elemektől mentes, természetes, és ha idővel a különböző előítéletek kiesnek a befogadásból, az ítéletek „megadják magukat a természet”-nek, mert egészséges állapotban „az egyes emberek véleményei teljesen vagy jelentős mértékben egységesek [...]”[71]

Kirajzolódik tehát a kanti „tisza ízlésítélet”-hez vezető út. Kant – jóllehet a nem tiszta ítélet nála is: „barbár”[72] – csak felteszi, de nem válaszolja meg egyértelműen a kérdést: „az ízlés vajon eredeti és természetes képesség-e, vagy egy még megszerzendő és művi képesség eszméje”.[73] Az ízléstanokat betetőző kanti filozófia elemzése kívül esik jelen írás keretein, csupán utalok *Az ítélőerő kritikája Első részének, Az esztétikai ítélőerő kritikájának befejező, 60. §-ára*, amely reflektál az ízlés és a műveltség összefüggésére, tömören összegzi a kanti programot, s előrevetíti Schiller *Esztétikai nevelését*.

„A szép művészetek propedeutikája, amennyiben azok legmagasabb fokú tökéletessége a cél, úgy tűnik, nem előírásokból áll, hanem az elme erőinek kultúrájában, melyre a humanioráknak nevezett előismeretek révén lehet szert tenni. Ez vélhetőleg azért van így, mert a *humanitás* részint a *részvétel* általános érzését jelenti, részint azt a képességet, hogy az emberek általánosan *megosszák* egymással bensőjüket; e két tulajdonság együttesen alkotja az emberiséghez méltó, az embert az állati korlátozottságtól megkülönböztető boldogságot. Az a kor és az a nép, ahol az eleven hajtóerő, mely a népet tartós közösséggé tevő *törvényes* társiasságra irányult, megbirkózott annak a feladatnak a nagy nehézségeivel, hogy a szabadságot (s így az egyenlőséget is) a kényszerrel egyesítsék (nem annyira a félelem, mint inkább a kötelességből fakadó tisztelet és alávetettség kényszerével), egy ilyen kor és egy ilyen nép szükségképpen fel kellett hogy fedezze előzőleg annak művészetét, hogy a legműveltebbek miként oszthatják meg eszméiket a nyersebb gondolkodásúakkal, valamint azt, hogy az előbbiek kibővült gondolkodásmódja és kifinomultsága hogyan hozható összhangba az utóbbiak természetes egyszerűségével és eredetiségével, s így módon azt a közepet a magasabb kultúra és az önmagának elégséges természet között, amely a helyes, de semmiféle általános szabály szerint nem megadható mércét jelenti az ízlés mint általános emberi érzék számára is.”[74] (Kiemelések az eredetiben.)

Adományozó: Schmidt Albin.

Az ízlés koncepciójában jelen van a felvilágosodás ízlésnevelésben látott demokratikus lehetősége és az autoriter, egyenlőtlenségeket újratermelő dimenzió is. Bourdieu elméletére támaszkodva, kifejezetten az utóbbira koncentráltam, és ezt a szempontot is csupán néhány kiemelt szerző megközelítésével érvényesítettem, ezért szükségszerűen nem alkothattam teljes képet az ízléelméletek Kantot megelőző történetéről. Az ízlés csiszolásának szociális vetületét alapul véve vizsgáltam a természetesség fogalmának jelentését a kora modern ízléelméletekben, s megpróbáltam rámutatni, az ízlés kutatásának szociológiai természetűvé válása nem jelenti, hogy a régi, normatív ízlésfilozófiák ma már ne tartalmaznának érvényes tudást a társadalmi interakciók természetéről, a politikáról mint az érzékelhető felosztásáról, s ne lenne lényeges figyelmet szentelni megoldásaik között húzódó – olykor kisebb, olykor nagyobb – különbségekre. A tárgyalt szerzők heroikus küzdelme természetesség és műviség meghatározásában és szétválasztásában mintegy megelőlegezi a természet kulturális konstrukciókénti felfogásának posztmodern problémáját, természet és kultúra éles elhatárolásának lehetetlenségét, természetes és mesterséges bináris oppozíciójának tarthatatlanságát.

[1] Rancière, Jacques (2009): *Esztétika és politika* (ford.: Jancsó Júlia). Budapest: Műcsarnok, 63–64.

[2] Radnóti Sándor (2010): *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következők.* Budapest: Atlantisz, 350.

[3] Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2004): *Előadások a művészet filozófiájáról* (ford.: Zoltai Dénes). Budapest: Atlantisz, 68.

[4] Radnóti Sándor (2012): „*Cold Pastoral*” – *Az ízlés embere és a filozófus: Hazlitt és Hegel.* Ókor, XI/2, 45.

[5] Gadamer, Hans-Georg (2003): *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata* (ford.: Bonyhai Gábor–Fehér M. István). Budapest: Osiris.

[6] Gadamer: i. m., 68.

[7] Uo.

[8] Uo.

[9] Bourdieu, Pierre (2014): *Szimbolikus tőke és társadalmi osztályok* (ford.: Fáber Ágoston). Replika, 87 (2014/3), 16.

[10] Kant, Immanuel (2003): *Az ítélőerő kritikája* (ford.: Papp Zoltán). Budapest: Osiris–Gond-Cura, 130.

[11] Alfred Baeumler filozófus az ízlést kifejezetten az individualizmushoz kapcsolja. Baeumler, Alfred (2002): *Az irracionális problémája a XVIII. századi esztétikában és logikában* Az ítélőerő kritikájáig (ford.: V. Horváth Károly). Budapest: Enciklopédia.

[12] Vö. Szécsényi Endre (2014): 'Baltasar Gracián és a bizalmatlanság politikája'. In: *A szabadság iskolája. Köszöntő kötet Ludassy Mária 70. születésnapjára* (szerk.: Szántó Veronika). Budapest: L'Harmattan, 36–37.

[13] *Az életbölcesség kézikönyve* aforizmáinak sorszámát adom meg. Gracián, Baltasar (1998): *Az életbölcesség kézikönyve* (ford.: Gáspár Endre). Budapest: Kairosz.

[14] Ovidius (1975): *Átváltozások (Metamorphoses)* (ford.: Devecseri Gábor). Budapest: Helikon, 284.

[15] „... mert minden ostobaság csőcselék-tulajdonság, és a csőcselék ostobákból tevődik össze.” (206) „Ostobák szerencsétlensége, hogy rosszul választják meg állapotukat, hivatásukat, munkájukat, lakóhelyüket, barátaikat.” (2) Illetve: „Ismerd fel a szerencséseket, hogy csatlakozz hozzájuk, és a szerencsétleneket, hogy kerüld őket.” (31)

- [16] Kisbali László (2014): *Az ízlésfogalom apóriái: La Rochefoucauld*. Holmi, XXVI/6, 676.
- [17] Ismét a maxima sorszámát adom meg. La Rochefoucauld, François de (2004): *Maximák* (ford.: Szávai János). Budapest: Umbria.
- [18] Castiglione, Baldassare: *Az udvari ember* (ford.: Víg Éva). 2008, Budapest: Mundus, 46.
- [19] Bourdieu, Pierre (2010): *A habitus és az életstílusok tere* (ford.: Fáber Ágoston). Replika, 72 (2010/3), 81.
- [20] Idézi: Kisbali: i. m., 678.
- [21] La Rochefoucauld, François de (2014): *Az ízlésekről*. Holmi, XXVI/6, 682.
- [22] Bár La Rochefoucauld jóval többször hangsúlyozza az ízlés változékonyságát, egy maximájában úgy fogalmaz: „Hamarabb mondunk le érdekünkről, mint az ízlésünkről” (390). Mindemellett ő maga is reflektál az egységes fogalomhasználat nehézségére „E kifejezésnek – ízlés – különböző jelentései vannak, s könnyen félreérthetjük.” La Rochefoucauld, François de: *Az ízlésekről...*, 682.
- [23] Uo.
- [24] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis. Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról (Levél egy barátjához)* (ford.: Harkányi András). 2008, Budapest: Atlantisz, 26.
- [25] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (1977): 'A moralisták. Filozófiai rapszódia' (ford.: Fehér Ferenc). In *Brit moralisták a XVIII. Században*. Budapest: Gondolat, 73.
- [26] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2000): 'Soliloquy, or Advice to an Author'. In: Uő: *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times* (ed.: Lawrence E. Klein). Cambridge: Cambridge University Press, 130.
- [27] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 121. (*Miscellany III*)
- [28] Szécsényi Endre (2008): 'Utószó. Egy derús rajongó'. In Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of: *Sensus communis...*, 162.
- [29] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 122. (*Miscellany III*)
- [30] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 125.

- [30] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 125. (*Soliloquy*)
- [31] „Akadnak ugyanakkor más, még az előzőeknél is alacsonyabb rendű szerzők, akik ostobán szajkózzák és terjesztik ezt a szellemet, vég nélkül állítva elő az önszeretet nevezetes tárgyának változatait és variációt.” Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus communis...*, 59. A francia fordító e helyen megjegyzi, hogy Shaftesbury szinte bizonyosan La Rochefoucauld-ra gondolt. Vö. Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus communis...*, 112.
- [32] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus communis...*, 60.
- [33] Barell, John (1992): 'The Dangerous Goddess: Masculinity, Prestige and the Aesthetic in Early Eighteenth-Century Britain'. In: Uő: *The Birth of Pandora and the Division of Knowledge*. London: The Macmillan Press (Language, Discourse, Society), 64. Gracián nevelése nyilvánvalóan férfiakhoz szól, a nőket – mint erre az angol fordító, Joseph Jacobs ajánlása rámutat – nem említi életvezetési tanácsaiban. Vö.: Joseph Jacobs (1892): 'Dedication. To Mrs. G. H. Lewis'. In: Gracián, Baltasar: *The Art of Wordly Wisdom* (trans.: Joseph Jacobs). London: Macmillan, a.
- [34] Gárdos Bálint (2008): *Shaftesbury természetfogalmának esztétikai és politikai jelentősége* Laokoón 5. (2008), http://laokoon.c3.hu/dok/gardos_shaftesbury.pdf, 29.
- [35] Marshall, David: 'Shaftesbury and Addison: Criticism and the Public Taste'. In *The Cambridge History of Literary Criticism IV. The Eighteenth Century* (ed: Nisbet, H. B.–Rawson, Claude). 1997, Cambridge: Cambridge University Press, 633–658.
- [36] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2000): 'Miscellany V'. In: Uő: *Characteristicks...*, 445. Ne feledjük, Shaftesbury nem akárcinek szánta az írásait – például a görög és latin szövegeket mind eredetiben idézte. Vö. Klein, Lawrence E. (2000): 'Acknowledgments'. In: Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of: *Characteristicks...*, vi.
- [37] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (1977): *A moralisták...*, 220.
- [38] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2000): 'Miscellany III'. In Uő: *Characteristicks...*, 408; idézi: Gárdos Bálint (2008): *Shaftesbury természetfogalmának...*, 29 [Gárdos Bálint fordítása].
- [39] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2000): *Soliloquy...*, 84.
- [40] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 68.

[41] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 132–134 (*Soliloquy, or Advice to an Author*). „'Ez tetszik! A kedvemre van! Amazt csodálom!' 'De miért?' 'Merő véletlenségből, tetszésem szerint?' 'Nem. Megtanulom, hogy ezt kedveljem...'" Uo. (Kiemelés az eredetiben.)

[42] Hume, David (1992): 'A jó ízlésről'. In Uő: *Összes esszéi I* (Ford.: Takács Péter). Budapest: Atlantisz, 225.

[43] Hume: i. m., 226–227.

[44] Hume: i. m., 228.

[45] Shusterman, Richard (1989): *Of the Scandal of Taste. Social Privilege as Nature in the Aesthetic Theories of Hume and Kant*. Philosophical Forum, XX/3, 215 sk.

[46] Hume: i. m., 226

[47] Hume: i. m., 232–238. Hume kiemeli, hogy a műalkotásokban megjelenő más nemzetek és korok erkölcsseit csak addig a pontig fogadhatjuk el, ameddig a szokások „ártatlanok”, nem kifejezetten tisztességtelenek. Vö. Hume: i. m., 240–244.

[48] Hume: i. m., 239

[49] Hume: i. m., 229. Edmund Burke a *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően* című írása elé írt *Bevezetésében Az ízlésről* szintén az érzéki ízelet és a szellemi ízlés közötti analógiára épít. (Burke, Edmund (2008): *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően* [ford.: Fogarasi György]. Budapest: Magvető) Szerinte az ízlés nem elkülönült elmeképesség, hanem az érzékek, a képzelőerő és a gondolkodás együttes munkájából ered. S mivel „az emberi elmében mindeme dolgok azonos alapzaton nyugszanak” (27), ő is azt állítja, „az ízlés mércéje ugyanaz minden emberi teremtményben” (11). Habár Burke végig szigorúan elkülöníti a „természetes” és a „szerzett” ízlést, s kimondja: „tudásbeli különbségből adódik az, amit közkeletűen, jóllehet nem igazán pontosan, ízlésbeli különbségeknek szoktunk nevezni” (21), a rossz ízlés okaként nemcsak a „gyakorlás hiányá”-t, hanem a képességek „természetes gyengeség”-ét (28) is megnevezi.

[50] Hume: i. m., 236–238. Vö. még: „Sokan [...] híján vannak *akifinomult* képzelőerőnek, mely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ember e nemesb érzések iránt fogékonnyá váljon.” (Kiemelés az eredetiben.) Hume: i. m., 229.

[51] Bourdieu, Pierre (2010): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* (trans.: Nice, Richard). London–New York: Routledge, 38–39.

[52] Hume: i. m., 233.

[53] Bourdieu, Pierre (2010): *Distinction...*, 36–38.

[54] Az indiánok Shaftesburynél és Kantnál is a rossz ízlés megtestesítői. Kant szerint „az a bizonyos irokéz törzsfőnök, akinek Párizsban semmi sem tetszett jobban a kifőzdéknél” jó példa az olyan emberre, aki nem szereti „az olyan dolgokat, amelyek pusztán arra valók, hogy megbámuljuk őket”. Kant: i. m., 114. (2. §) Shaftesbury egy felsorolásban említi az “indiánok”-at, a barbár”-okat, a „gonosztevők”-et és a “leghitványabb gazemberek”-et. Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (1969): *Értekezés az erényről és az érdemről* (ford.: Aniot Judit). Budapest: Magyar Helikon, 79.

[55] Hume: i. m., 234.

[56] Bourdieu, Pierre (2010): *Distinction...*, 27–32.

[57] Hume: i. m., 239.

[58] Hume: i. m., 238–241.

[59] Gadamer: i. m., 67. Hume példái mind műalkotások; Burke írja: „az ízlés szón az elmének egyszerűen csak azt a képességét vagy azokat a képességeit értem, amelyekre a képzelet művei vagy a szépművészetek hatással vannak” (Burke, i. m., 13); a kanti definíció szerint az ízlés egyszerűen „a szép megítélésének képessége” Kant, i. m., 113 (1. §; jegyzet).

[60] Az 18. századi ízlés politikai tétjének átfogó elemzését lásd: Szécsényi Endre (2002): *Társiasság és tekintély. Esztétikai politika a 18. századi Angliában*. Budapest: Osiris.

[61] Cohen, Ted (2004): 'The Philosophy of Taste. Thoughts on the Idea' In: *The Blackwell Guide to Aesthetics* (ed.: Kivy, Peter). Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing, 167–173. (Cohen a maga részéről nem lát okot arra, miért kellene idomulnia a másik feltételezett jó ízléséhez.)

[62] Hume: i. m., 232.

[63] Uo.

[64] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (1977): *A moralisták...*, 148.

[65] Hume: i. m., 228.

[66] Shusterman: i. m., 212.

[67] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 21–22.

[68] Hume: i. m., 238.

[69] Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of (2008): *Sensus Communis...*, 132–133 (*Soliloquy, or Advice to an Author*).

[70] Hume: i. m., 229.

[71] Uo.

[72] Kant: i. m., 133. (13. §)

[73] Kant: i. m., 151. (22. §)

[74] Kant: i. m., 273. (60. §)

kép | fortepan.hu